

Tomaz Jurca

IL PATTO DI CAVOUR 1561 –
PRVI DOKUMENT VERSKE TOLERANCE
V SODOBNI EVROPI

Vojvoda Emanuele Filiberto Savojski in Valdenci v Piemontu

Uvod

Zgodovinar in učenjak Paolo Sarpi (1552–1623) je v svoji zgodovini tridentinskega koncila takole pisal o spopadu ter kasnejšem sporazumu med vojvodo Emmanuelom Filibertom Savojskim in piemontskimi valdenci, pa tudi o odzivu papeža Pija IV. na ta v številih pogledih izjemni dokument:

»Ko je uvidel, da je s tem ravnanjem samo razsrdil upornike, opustošil deželo in zapravil denar, se je odločil, da jih milostno sprejme. Tako je petega junija prišlo do srečanja, na katerem je opustil storjeno ter dovolil svobodo izpovedi, a zgolj na mestih, kjer so se lahko sestajali. Drugje niso smeli pridigati, temveč so lahko zgolj skrbeti za bolnike in opravljali druge verske službe. Tisti, ki so odšli, so se lahko vrnil, in izgnani so dobili nazaj svojo lastnino [...] Čeprav naj bi povsod veljala rimska vera, pa ni bilo nikogar mogoče prisiliti, da bi se ji uklonil.

Papež je z velikim odporom sprejel novico, da je italijanski vladar, ki mu je sam pomagal, saj ni bil tako močan, da ne bi vseskozi potreboval pomoči, dovolil krivovercem mirno živeti v njegovi deželi. Še posebej pa ga je skrbel zgled, na podlagi katerega bi mu lahko večji vladarji venomer ugovarjali, ko bi hoteli uvajati drugo vero. V konzistoriju je trpko tožil in primerjal dejanje vojvode z ministri Katoliškega kralja (ki so prav v tistih dneh, potem, ko so odkrili množico tri tisoč luterancev, ki so se iz Cosenze umaknili v gore, da bi živeli po svojih naukih, te uničili tako, da so jih del pobesili, del zmetali na grmado, druge pa zaprli) ter spodbudil kardinale k

posvetu, da bi popravili zadevo. A velika razlika je med pregonom malega števila neoboroženih ljudi brez vsake pomoči in spopadom s številnimi vojaki, ki se bojujejo na domačem področju in imajo za sabo vplivne pomočnike. Poslal je po vojvodo, da bi ta opravičil svoje ravnanje, a ko je slišal njegova pojasnila, na katera ni znal primerno odgovoriti, se je pomiril.« (Sarpi, 1966: 563.)

Sarpi je torej že razmeroma kmalu po podpisu sporazuma za-slutil nekatere pomenljive točke tega dogodka ter opozoril na problematiko, ki je v kasnejših desetletjih v veliki meri krojila smernice političnega delovanja mnogih evropskih dežel in gospostev. Protestantizem, ki se je z Luthrom razširil po Evropi, je za številne vladarje, ki so na svojem ozemlju poskušali ohraniti versko enotnost, pomenil nevarnost, zato so se v okviru tridentinske prenovе spopadali z njim večinoma z ukrepi zatiranja. Zgodba piemontskih valdencev pa je v tem kontekstu v veliko primerih izjemna in vse-kakor pomeni več kot zgolj skromno opombo v obsežnem poglavju evropske in italijanske reformacije. A preden se posvetimo listini, danes znani kot *Il patto di Cavour* ali *Cavourski sporazum*, velja na kratko orisati njeno zgodovinsko ozadje.

Vojvoda Emanuele Filiberto in njegova »cerkvena« politika

Z mirom, podpisanim v kraju Cateau Cambrésis se je leta 1559 sicer končalo obdobje italijanskih vojn, vendar pa je mirovni dogovor tako na Apeninskem polotoku kakor drugod po Evropi zaznamoval začetek dolgega obdobja verskih spopadov. Po zmagi pri San Quintinu je savojski vojvoda Emanuele Filiberto, vrhovni poveljnik flandrijske vojske, ob podpori španskega kralja Filipa II. spet zasedel svoja dedna posestva v severozahodni Italiji, ki so bila od leta 1536 v rokah Francozov. Vojvoda se je spričo vedno hujših trenj med katoličani in protestanti ter zaradi svojih izkušenj v boju proti Šmalkaldski zvezi zavedal, da bo lahko deželi spet zavladal le z odločno versko politiko in da mu bo za ta namen katoliška vera služila bolje od protestantizma. Ker je zrasel in se izšolal na dvoru Karla V.,

je zvestobo obljubil Filipu II. in Špancem, ki so v drugi polovici 16. stoletja zavladali dobršnemu delu severne Italije. Zavoljo te pripadnosti in omenjenih političnih prepričanj je bil vnet zagovornik načela *cuius regio eius religio* (kogar dežela, tistega vera), razglašenega z Augsburškim verskim mirom leta 1555. V novi Savojski hiši, zgrajeni na trdno zakoreninjenem katoliškem izročilu, tako ni bilo prostora za protestantsko manjšino, tudi zaradi tega, ker bi ta lahko ohranila nevarne verske in politične stike z Ženevo. Reformacija je namreč francosko mesto iztrgala iz nekdanjih savojskih posesti, kar je Emanuela Filiberta še posebej motilo. Nemara je zgolj njegova poroka z Margerito, hčerko francoskega kralja Franca I., naklonjeno reformaciji in verskim preganjancem, preprečila, da bi se že tako neusmiljena politika do valdencev spremenila v brezobzirno in krvavo zatiranje.

Novembra 1559 je Franc II. takoj po kronanju za francoskega kralja v Bloisu izdal edikt, ki je nalagal smrtno kazen za vsakega, ki bi obiskoval protestantska srečanja, in zapovedoval uničenje vseh prostorov krivoverskega bogoslužja. Emanuele Filiberto je bil nekoliko previdnejši, ko je 15. februarja 1560 v Nici podpisal odlok, ki je nalagal kazen sto zlatih skudov za prvi prekršek in dosmrtno ječo za povratnike, ki bi jih večkrat ujeli »pri poslušanju luteranskih pridigarjev v dolini Luserna ali v kateremkoli drugem kraju« (Jalla, 1914: 125). Tako se je tudi uradno začelo preganjanje, tlačenje in zapiranje krivovercev ter izrečene so bile prve opozorilne obsodbe. V Carignanu so na smrt obsodili Francoza Mathurina in njegovo ženo, v dolini Luserna pa Giovannija di Cartignana, ki je bil po besedah pastorja Scipiona Lentola, enega duhovnih voditeljev upora, »un luminoso esempio di fedeltà« (Jalla, 1914: 163). Tudi sam Lentolo se je moral 26. julija 1560 na javni razpravi v Ciabrsu pred štirinajstimi župani, dvanajstimi pastori in mnogimi verniki tako valdenske kakor katoliške pripadnosti soočiti z jezuitom Antoniom Possevinom, ki ga je Emanuele Filiberto postavil na čelo skupine pridigarjev, s katerimi je skušal spreobrniti valdence. Prekaljeni vojvoda se je torej sprva nameraval ogniti tveganemu vojaškemu spopadu ter se je oprl na znana in že preizkušena sredstva. Tovrstne razprave med katoličani in protestanti pa tudi

med samimi reformatorji¹ so bile predvsem v Nemčiji dobro znane že nekaj desetletij. Besede Lentola so se opirale na evangelij in protestantsko željo po novi družbi, besede Possevina pa so bile prežete z duhom protireformacije in težnjo po ohranitvi ustvarjenega reda. Skromno srečanje v Ciabfsu – zdi se kot predigra velikega zbora, ki se je kak mesec pozneje sestal v navzočnosti Katarine Medičejske² – je bilo za Emanuela Filiberta neuspešno, saj valdenci niso odstopili od svojih prepričanj. Ker niso hoteli izgnati protestantske duhovščine, ki je od leta 1555 zaradi pomanjkanja »stricev«, imenovanih *barba*, prihajala v njihove doline večinoma iz Calvinove Ženeve, ter je nadomestiti s katoliškimi duhovniki, se je začel drugi, vojaški del boja proti valdencem.

»Delibero di difendermi di questa ingiusta violenza o morire«

13. oktobra 1560 je Emanuele Filiberto zbral tri tisoč mož pod poveljstvom Giorgia Coste, gospoda kraja Trinità, da bi si, kakor je načrtoval, z naglim kaznovalnim pohodom podredil valdence v dolini Luserna. Še istega meseca so se tamkajšnji prebivalci s svojimi družinami umaknili v gore, prepričani, da imajo pravico prijeti za orožje in stopiti v bran svoje veroizpovedi. S tem ravnanjem so zavrnilo staro valdensko prepričanje o miroljubnosti in tudi protestantski nauk o podložnosti posvetnemu gospodu. Zanimive pa so predvsem njihove utemeljitve v korist vojne, katere namen je seveda zgolj obramba družine in premoženja. Molnar v zvezi s tem navaja

- 1 Na tem mestu velja opomniti na brzkone najbolj znano tovrstno srečanje v Marburgu leta 1529, ko sta Luther in Zwingli razpravljala o nauku o evharistiji. Omenjeni nauk je bil namreč ena glavnih teoloških ovir, ki je preprečevala spravo med Luthrovim in Zwinglijevim učenjem ter združenje glavnih protestantskih tokov.
- 2 Gre za zbor v Poissyu, ki ga je sklicala Katarina Medičejska, da bi spravila katolike in hugenote v Franciji. Zbor je začel zasedati 9. septembra 1561 in je zaradi nepremostljivih razlik med nauki obeh strani svoje delovanje brez večjega učinka sklenil mesec dni kasneje. Med vidnejšimi imeni protestantski strani velja omeniti Theodora Bezo in Piera Martira Vermiglija.

dva argumenta, in sicer načelo svete vojne, primerljive z vojno Izraelcev v *Stari zavezi*, ki jo je zapovedal Bog, da bi nevernikom na eni strani pokazal pravo pot in na drugi moč svojega meča, in načelo, ki temelji na papeškemu vmešavanju v posvetno oblast (Molnar, 1974: 24). Giorgio Tourn v svojem delu *I valdesi* problematiko predstavi nekoliko bolj izčrpno in tovrstne utemeljitve razdeli na pravne in teološke: v okvir prvih sodi trditev valdencev, da njihovo ravnanje ni upor, temveč obramba imetja in posesti, teološki argument pa temelji na prepričanju, da ne gre za vojno med gospodom in njegovimi podložniki, temveč za boj med kristjani, željnimi prenove, in papežem. (Tourn, 1977: 98). Vojvoda je sicer še vedno posvetni gospod, a ker je v tem primeru zgolj orodje papeža, mu je mogoče kljubovati s silo. Ne gre torej za vprašanje poslušnosti gospodu, temveč za pravičen in svet boj (»giusta e santa querela«, kot piše Lentolo; gl. Tourn, 1977: 97) za vero. Z omenjeno odločitvijo so se oddaljili od Calvinovih nauk in francoski reformator jih je tudi sam v svojih pismih poskušal odvrniti od takega početja (»telles enterprises«) ter jih pozival k pokorščini oblastnikom in k mučeništvu.³ A odločitev je bila že sprejeta. 21. januarja 1561 je v višavju Bobbia v zaselku Podio ljudska skupščina potrdila listino z imenom *Giuramento del Podio*, s katero so valdenske skupnosti v Alpah potrdile svojo neodvisnost od Ženeve. Zdaj niso bile več zgolj odganjek francoskega protestantizma, ampak avtonomne Cerkve, ki hodijo po svoji poti. Gre torej za prvi organizirani in programsko utemeljeni verski upor proti oblasti v Evropi. Tako bi lahko trdili, da so pie-

- 3 Calvin se v svojih spisih večinoma drži Pavlovih naukov o brezpogojni poslušnosti posvetni oblasti. Proti koncu 20. poglavja IV. knjige dela *Institutio religionis christianae* zapiše, da je treba ubogati tudi krivoversko oblast, saj naj bi tako Bog kaznoval grehe ljudi. V Calvinovi teokraciji lahko o oblasti sodi le Bog, ki jo je postavil, in tudi njena »nepravičnost« je zgolj odraz njegove volje. Luthrova misel je glede tega nekoliko drugačna. V delu *Von weltlicher Obrigkeit* nemški reformator sicer zagovarja poslušnost kristjanov oblastniku, a obenem dopušča možnost upora, če je knez pri svojem vladanju nepravičen. A kot je razvidno iz njegove obsodbe kmečkih puntarjev (gl. *Wider die räuberischen und mörderischen Rotten der Bauern*), se omenjena »pravičnost« navezuje predvsem na versko področje in s tem povezano politiko oblastnikov. Če torej knez ukaže poslušnost papežu in določi, v kaj je treba verovati, Luther ne zagovarja brezpogojne pokorščine.

montski valdenci s svojim zgledom zastavili obdobje verskih vojn, pri čemer so poleg časovnega dejavnika pomembne predvsem utemeljitve, s katerimi so upravičili svoj boj. Protestanti v Franciji in tudi drugod po Evropi so se namreč v krvavih desetletjih verskih vojn, ki so sledila, opirali na večinoma iste argumente.

Vojna se je tako razmahnila februarja; čeprav se je zdelo, da bo Giorgio di Trinità s svojimi številnimi možmi hitro ukrotil upornike, se je izkazalo drugače. Razmere so bile tu drugačne kot v primeru kalabrijskega upora, ki so ga prav tisti čas krvavo zadušili na jugu Italije. Na teh območjih so po nekajtedenski vojaški akciji pod okriljem neapeljskega podkralja, ki ji je sledilo večletno jezuitsko pokatoličevanje, izbrisali skorajda vse sledi valdenskega izročila.⁴ Gore, zima ter bližina Francije pa so ponujale piemontskim upornikom boljše možnosti. Konjeniki Giorgiove vojske so se v poledenelih gorskih soteskah izkazali za nekoristne in njegovo topništvo je obtičalo v snegu. Znani vojaški manevri v teh razmerah niso bili učinkoviti in za vojno so postale značilne predvsem zasede ter številni manjši gverilski spopađi. Giorgio je tako že kmalu po prihodu v gore moral pisati vojvodi o težavah tovrstnega vojskovanja. Če mu je uspelo v beg nagnati skupino upornikov, »so se ti razkropili po ozkih poteh, saj če bi bežali skupaj, bi jim lahko sledili, tako pa eden tja, drugi spet drugam« (Peyronnel Rimbaldí, 2011: 12). Težave so mu povzročali tudi nemotivirani in slabo plačani najemniki, kar je bila, kot je opozoril že Macchiavelli, ena glavnih nevšečnosti, s katerimi so se srečevali takratni poveljniki.

Po drugi strani pa so uporniki dobivali vedno več pomoči iz francoskih dežel, Dolfineje in Saluzza. To so omogočile nove razmere, ki sta jih zaznamovala smrt Franca II. decembra 1560 in

4 Tu velja opozoriti predvsem na požig kraja San Sisto 5. junija 1561 in poboj večine tamkajšnjega prebivalstva ter na pokol na Montalto Uffugo 11. junija istega leta, kjer so na stopnicah tamkajšnje cerkve z meči pobili 88 valdencev. Usoda »mučenicov iz Kalabrije« je v ozračju španske protireformacije in stopnjevanja verskih vojn hitro utonila v pozabo. Od hujših kaznovanih pohodov proti valdencem velja omeniti še poboj v francoskem Merindolu, kjer je Franc I. leta 1545 ob pomoči papeževe vojske krvavo zatrl tamkajšnjo skupnost in njeno dejavnost.

začetek pogajanj Katarine Medičejske s hugenoti. Tudi druge protestantske dežele, recimo Anglija, so z zanimanjem spremljale boj skromne skupine kmetov, ki je spravila v težave prekaljenega vojskovodjo, kakršen je bil Savojec. Marca 1561 je Trinità že pisal svojemu vojvodi o brezizhodnosti položaja: »Imam malo ljudi in še ti so nezadovoljni [...] oni pa lahko v šestih urah spravijo skupaj može iz vseh dolin.« (Peyronnel Rimbaldi, 2011: 13.)

Ko je Emanuele Filiberto uvidel, da ga bo vojna z valdenci stala občutno več, kot je načrtoval, se je po posredovanju žene Margerite in Filippa, grofa Racconigija, začel z valdenci pogajati. Tako je bil 5. junija 1561 v Cavourju med delegacijo vojvode in valdenskimi zastopniki podpisan mirovni sporazum, tako imenovani *Cavourski sporazum*.

Il patto di Cavour

Dokument, ki so ga podpisali Racconigi v imenu vojvode in dva pastorja ter dva poslanca iz vrst valdencev, je zanimiv že s formalnega pravnega stališča. Težko bi ga označili za mirovno pogodbo v znanem pomenu, saj ne gre za sporazum med enakovrednima stranema, temveč za dogovor med vojvodo in podložniki, ki so se uprli njegovim zakonom in njegovi vojski. In četudi ne bi mogli govoriti o enakovrednih podpisnikih, je iz besedila razvidno, da so si valdenci izbojevali precej več kot pa zgolj uradno pomilostitev. Gotovo pa je iskanje pravnih opredelitev listine manj pomembno od njenega zgodovinskega političnega pomena, ki prinaša vrsto pomembnih zasukov. Omenili smo že verske – ne vedno z nauki glavnih protestantskih tokov skladne – utemeljitve, s katerimi so valdenci upravičili svoj upor proti oblastnikom ter tako prispevali k teoretični podlagi poznejših verskih bojev. Bržkone pa je še pomembnejše dejstvo, da je listina neposredno zanikanje načela *cuius regio eius religio*, ki je takrat veljalo za enega najodmevnejših dosežkov na področju verske politike tako na teoretičnem kakor praktičnem področju.

Katoliški vladar je torej na svojem ozemlju prvič priznal podložnike, ki niso sprejeli njegove vere, in se z njimi, namesto da bi jih zatrl, celo pogodil. Poziv Filipa II., ki je ponudil svoje cesarstvo,

imetje in življenje, da bi se uničili luteranci, je še odmeval po evropskih dvorih, medtem pa je skromno vojvodstvo na vznožju Alp iskalo drugo pot v boju s protestanti in tvegalo kritike evropskih vladarjev ter obsodbo papeškega Rima.

S sporazumom je vojvoda valdencem sicer oprostil vojno škodo, vrnil zaplenjeno imetje in jim pustil svobodo veroizpovedi, a zgolj v določenih in natančno začrtanih mejah. Uvedel je torej za nekakšen geto, s katerim je skušal zaježiti in visoko v gorah osamiti valdensko nevarnost, da bi jo lahko nadzoroval in se z njo spoprijel z drugimi sredstvi in ob bolj primerni priložnosti. K drugim sredstvom je sodila, kot je opozoril Molnar, nadvse ostra misijonarska dejavnost, ki se je začela prav v tistih letih in je trajala vse do francoske revolucije (Molnar, 1974: 48). Poleg jezuitov velja s tem v zvezi omeniti tudi združeni red svetega Mavricija in Lazarja, katerega glavni cilj je bil nadaljevanje boja proti piemontskim valdencem pod okriljem Savojevcev. Na neki način je Cavour torej nasprotje Chanforana,⁵ kjer so se za nekaj časa odprle možnosti, da bi se Piemont spremenil v deželo, ki bi jo obnovilo in prerodilo evangelijsko sporočilo. Kljub tem omejitvam pa je sporazum pomemben predvsem kot priznanje valdenske manjšine in velja za nekakšno »magnò charto« (Caponetto, 1992: 163) njenega pravnega obstoja, saj je posredno tudi uradna potrditev njihove cerkvene organizacije. S tem dejanjem so valdenci odločno stopili na svojo pot, ne več kot drobec protestantske diaspore ali predđverje Źeneve, ampak kot samostojna Cerkev s svojim življenjem. V tej luči bi listino, kljub drugim usmerjenim namenom vojvode in nekoliko drugačnemu pojmovanju tistega časa, lahko označili tudi za prvi dokument verske tolerance v sodobni Evropi.

V nadaljevanju navajam prevod besedila:

- 5 Na sinodi v Chanforanu v dolini Angrogna so se leta 1532 zbrali vsi »strici« iz Piemonta, Dolfineje, Provanse, Puglie in Kalabrije ter se odločili za pridruŹitev k reformaciji po Źvicarskem in francoskem zgledu. S tem se je starodavno srednjeveŹsko versko gibanje spremenilo v protestantsko Cerkev in se dejavno vkljuèilo v dinamiko nove Evropske kulture. *Olivetanova Biblija*, ki so jo ob tej priloŹnosti valdenci finanèno podprli v preprièanju, da je *Sveto pismo* nad vsemi drugimi nauki, je Źe danes simbol te pridruŹitve.

POGOJI IN ČLENI⁶

**nedavno sklenjeni med presvetlim gospodom Monsignorjem
iz Racconigija v imenu Njegove Visokosti in tistih iz piemontskih
dolin, ki se imenujejo valdenci,
nalagajo:**

Da bo Njegova Visokost poslala pisma z dovoljenjem, na katerih bo jasno zapisano, da oprošča in odpušča tistim iz dolin Angrogna, Bobbio, Villara, Valginchart, Rora, Tagliaret, Rucia di Bonet na meji Torra, San Martino, Perosa, Roccapiata, San Bartolomeo in vsem tistim, ki so jim očitno pomagali pri prekrških, storjenih, ko so dvignili orožje proti Njegovi Visokosti kakor tudi proti določenim gospodom in njim nadrejenim plemičem.

Da bo dovoljeno tistim iz Angrogne, Bobbia, Villara, Valgincharta, Rore (ki sodijo k dolini Luserna) in tistim iz Rodoreta, Marcilla, Manegliana in Salsrja (ki sodijo k dolini San Martino) imeti kongregacije, pridige in druga verska opravila njihove vere na običajnih mestih.

Da bo dovoljeno kraju Villaro, ki sodi k dolini Luserna, enako, a samo dokler Njegova Visokost v omenjenem kraju ne zgradi utrdbe, potem ko bo zgrajena, pa na celotnem območju tistega kraja ne bodo smeli več pridigati in zborovati. Lahko pa bodo v bližini, kjerkoli na strani Bobia, postavili svojo stavbo. Tako bo duhovnikom dovoljeno priti na omenjeno območje, da bi obiskali bolnike in opravljali druge stvari, potrebne za njihovo vero, če le ne bodo pridigali in zborovali. V Tagliaretu in kraju Rucia di Bonet na meji Torra bo dovoljeno pridigati in zborovati na običajnih mestih, če te dejavnosti ne bo na ostalem ozemlju Torra.

Da ne bo dovoljeno tistim, ki živijo v omenjenih naseljih dolin Luserna in San Martino, priti na druga območja teh dolin ter na preostale posesti

6 Besedilo povzemam po *Historie memorable de la guerre faite par le Duc de Savoye contre ses subjects des Valdées*, Claudiana, Torino, 1972. Gre za anonimno delo, ki je prvič izšlo v času podpisa sporazuma, med letoma 1561 in 1562, in sicer v treh izdajah, vsaka pri drugi založbi. Avtor je po vsej verjetnosti eden pastorjev, navzoč ob navedenih dogodkih, za katerega pa ne moremo z gotovostjo trditi, da je bil iz vrst valdencev. V delu je bilo v francoskem jeziku prvič natisnjeno besedilo sporazuma, prvo italijansko različico pa so izdali 1649. Nekaj rokopisov italijanskega besedila sta nedavno našla Jalla in De Simone, prvi v Deželnem arhivu Torina in drugi v Vatikanski knjižnici. Besedilo sporazuma, ki ga ponuja *Historie memorable*, je nekoliko daljše od drugih različic, v slovenskem prevodu pa sta izpuščena dva krajša in za razpravo manj pomembna odlomka.

pod upravo Njegove Visokosti ter prečkati navedenih meja, da bi tam pridigali, se zbirali in javno razpravljali, saj lahko to svobodno počnejo samo znotraj svojih naselij. Če bi jih kdo povprašal po njihovi veri, bodo lahko odgovorili brez strahu, ne da bi jih doletela kakršnakoli telesna ali denarna kazen.

Podobno bo dovoljeno onim iz župnije Perosa, ki so zbežali zaradi tiste vere in so se navadno zbirali, pridigali in opravljali druge službe, skladne z njihovo vero, v kraju Puzzo. Ne bodo pa se smeli približati drugim krajem in mejam omenjene župnije.

Tistim iz župnije Pinacchia iz doline Perosa in onim, ki so od tam zaradi tiste vere pobegnili, ker so hodili k pridigam, imeli kongregacije in opravljali druge službe tiste vere, bo to dovoljeno početi v kraju Grandobion.

Tistim iz škofije San Germano iz doline Perosa in tistim iz Roccapiate, ki so pobegnili zavoljo vere ter pri njej ostali, bo dovoljeno imeti duhovnika, ki bo lahko en dan pridigal v San Germanu, in sicer kraju Adormiglius, drugi dan pa v Roccapiatu, a samo v kraju z imenom Vandini.

Vsem iz naselij in vasi v teh dolinah, ki so sedaj na begu in vztrajajo pri tisti veri, bo dovoljeno z družinami vrniti se v domače hiše ne glede na kakršnokoli obljubo ali preklic proti lastni veri, ki bi izvirala iz časa pred to vojno. Lahko bodo živeli v skladu s svojo vero, hodili k pridigam, na navedenih mestih zborovali pod vodstvom svojih duhovnikov, a le če bodo spoštovali vse, kar je zapisano zgoraj. In ker mnogi iz omenjenih krajev in vasi bivajo zunaj meja, določenih za pridige, jih bodo brez strahu lahko obiskali njihovi duhovniki, nastanjeni znotraj teh meja, če bo to potrebno in če bodo potrebovali še kaj drugega, povezanega s tisto njihovo vero. Ti jim bodo lahko nudili potrebno versko pomoč, če le ne bodo pridigali in prirejali sumljivih zborovanj.

Po posebni milosti bo dovoljeno vsem tistim iz dolin Meane in San Bartolomeo blizu Roccapiate, ki so na begu in vztrajajo pri tisti veri, nemoteno uživati v ugodnostih in svoboščinah, potrjenih v prejšnjem in naslednjem členu, če bodo obljubili vse, kar morajo obljubiti zgoraj naštetih.

Vsem naštetim v omenjenih dolinah in vsem ubežnikom, ki vztrajajo pri svoji veri, tako z območja dolin, kot iz Roccapiate, San Bartolomea in Meana, bo vrnjeno premoženje, če je bilo to zaplenjeno zavoljo vere in s tem povezane sedanje in pretekle vojne.

Vsem naštetim bo po pravni poti dovoljeno od sosedov pridobiti svoje premoženje in živino, če ne gre za vojake. Tisto kar je bilo prodano, jim

bodo po pravni poti vrnili v denarju, ki so ga z te stvari dobili, in podobno bo dovoljeno njihovim sosedom.

Omenjenim bodo podeljene vse oprostitve in privilegiji, splošni in posebni, tako tisti, ki so jih podelili Njegova Visokost s svojimi predhodniki, kot oni drugih gospodov, če o temu pričajo javni odloki.

Pravici omenjenih iz teh dolin bo zadoščeno in spoznali bodo, da so, podobno kakor drugi podložniki, pod zaščito Njegove Visokosti.

Tisti v omenjenih dolinah bodo morali sestaviti spisek imen in primkov vseh ljudi iz teh dolin, ki so zbežali zaradi svoje vere, da se bodo lahko vrnili k družinam, prejeli svojo lastnino in uživali v milosti ter dobroti, ki jim jo je naklonil njihov Vladar in Gospod.

[...]

V vseh župnijah omenjenih dolin, kjer se bo pridigalo, zborovalo in opravljalo druge službe tiste vere, bodo tudi maše in vse ostalo po rimski navadi, a njim ne bo treba obiskovati maš ne pomagati tistim, ki bodo opravljali te službe. Tistim, ki bi se jim radi pridružili, bo to vsekakor dovoljeno.

Omenjenim bo Njegova Visokost nepreklicno vrnila vse stroške, ki so jih morali poravnati v teh vojnah, in oprostila osem tisoč skudov, ki so jih prebivalci dolin nameravali plačati, ter tisoč šeststo, ki so jih obljubili v prejšnji vojni. Njegova Visokost bo zapovedala izničenje vseh pogodb, sklenjenih s tem namenom.

Vsi ujetniki, ki so jih zajeli vojaki, bodo izpuščeni ob plačilu razumnega davka v skladu z njihovim premoženjem, o čemer bosta sodila Monsignorja Racconigi in Trinité. Brez davka bodo izpuščeni vsi, za katere bosta gospoda menila, da so jih zaprli po krivici, in podobno bodo brez davka izpustili vse prebivalce dolin, ki so v ječi zavoljo svoje vere in ničesar drugega.

Končno bo vsem tistim iz dolin in onim iz krajev Meane, Roccapiatta in San Bartolomeo, ne glede na njihov ugled in položaj, če le niso duhovniki, dovoljeno bivati in se družiti z drugimi podložniki Njegove Visokosti. Lahko bodo bivali in potovali po vseh deželah Njegove Visokosti, prodajali, kupovali in trgovali z vsem blagom, če ne bodo pridigali, prirejali kongregacij ali javno razpravljali.

[...]

Da bodo strogo spoštovali vse navedeno, prisegajo v imenu svojih skupnosti Giorgio Monastero, župan Angrogne in odposlanec teh dolin, Costanzo di Alestini ali Rimbaldo, župan Avillara, Pirone Ardimio, zastopnik skupnosti Bobbia, Michele Raimondetto, zastopnik skupnosti

Tagliaret in Rucia di Bonet, Giovanni Malanotte, zastopnik San Giovannija, Pietro Pascale, zastopnik skupnosti doline San Martino, Tomaso Romano iz San Germana, zastopnik omenjenega kraja in vse doline Perosa. Če vsebine sklepov ne bi spoštovali, jih bodo doletele kazni, kot jih bo določila Njegova Visokost, in prav tako obljublajo, da bodo to prisego potrdili tudi družinski starešine omenjenih skupnosti.

Presvetli Gospod Monsignor Racconigi prisega, da bo Njegova Visokost po svoji milosti in posredovanju Presvetle Gospe Kneginje potrdila in jim priznala te sklepe z vsemi podrobnostmi. S tem namenom je omenjeni Monsignor Racconigi s svojo roko podpisal sklepe in prav tako so se v imenu dolin ter skupnosti podpisali duhovniki ter oni, ki znajo pisati.

V Cavourju petega junija 1561

Filippo di Savoia

Francesco Valla duhovnik Villara

Claudio Bergio duhovnik Tagliareta

Giorgio Monasterio

Michele Raimondetto

Sklepne ugotovitve o sporazumu

Sporazum, podpisan v Cavourju, je za valdence gotovo pomenil pomembno, čeprav zgolj začasno zmago. Po letu 1561 je bilo vpliv njihovega delovanja še nekaj časa mogoče čutiti na vseh območjih Piemonta, kjer je tlela reformacija, in na dobršnem delu markizata Saluzzo. V času preganjanja so se mnogi protestanti zatekli v gorske doline, ki so ubežnikom takrat ponujale zavetje pred zmeraj ostrejšo in neusmiljeno inkvizicijo. Nekaj let po podpisu sporazuma je beneški veleposlanik Molino v svojem poročilu senatu o Savojskem vojvodstvu pisal o živačni dejavnosti v valdenskih dolinah, od koder naj bi se nevarno širil protestantizem (Caponetto, 1992, str. 166).

A v Italiji je bila protireformacija zaradi bližine Rima vendarle premočna in tamkajšnje protestantske skupnosti so imele v luči tridentinske prenovе manj možnosti za obstanek kot tiste na severu. V dveh desetletjih, ki sta sledili, je Emanuele Filiberto v slogu pravega

renesančnega vladarja s pretkano politiko na eni in kruto silo na drugi strani dokaj učinkovito uresničil svoj načrt sistematične zadušitve »krivoverskih« skupnosti na svojem ozemlju. Ob njegovi smrti leta 1580 je od živahne dejavnosti, ki se je po sporazumu širila iz valdenskih dolin, ostalo kaj malo, v 17. stoletju pa so njegovi potomci pod vplivom Rima postopoma in skorajda v celoti odpravili svoboščine iz leta 1561. Sedemnajsto stoletje je bilo za valdence predvsem obdobje preganjanja in zatiranja ter čas, ki so ga, podobno kot tudi druga področja Evrope, zaznamovale neusmiljene verske vojne.

Čeprav sporazum iz Cavourja ni imel dolgoročnega učinka, pa, kakor rečeno, zaradi nekaterih svojih značilnosti očitno odstopa od glavnih smernic takratnega verskopoličnega dogajanja in ima v tem kontekstu izjemen pomen. Verjetno drži, da je bil dogovor z valdenci po eni strani zgolj kolesce v premišljeno načrtovani mehaniki verske politike Emanuela Filiberta, ki je bil zavoljo svojega ravnanja deležen ostrih kritik Rima, a njegova družbena zgodovinska teža leži drugje. Dokument ni samo pomemben mejnik v življenju Valdenske cerkve in boju za njene pravice, temveč je tudi prvo uradno priznanje protestantske manjšine na ozemlju katoliškega vladarja in velja danes, kot so opozorili številni zgodovinarji, za prvo listino verske tolerance v sodobni Evropi.

VIRI IN LITERATURA

Historie memorable de la guerre faite par le Duc de Savoye contre ses subjectz des Valdées (1972). Torino: Claudiana.

Caponetto, Salvatore (1992): *La Riforma protestante nell'Italia del Cinquecento*. Torino: Claudiana.

Cantimori, Elio (1992): *Eretici Italiani del Cinquecento*. Torino: Einaudi.

Firpo, Massimo (2008): *Riforma protestante ed eresie nell'Italia del Cinquecento*. Bari, Roma.

Höpfel, Harro (1991): *Luther and Calvin on secular authority*. Cambridge: University press.

TOMAŽ JURCA

- Jalla, Giovanni (1914): *Storia della Riforma in Piemonte fino alla morte di Emanuele Filiberto. 1517–1570*. Firenze.
- Molnar, Amedeo (1974): *Storia dei valdesi*. Torino: Claudiana.
- Peyronel Rimbaldi, Susanna (2011): *La guerra fatta dal duca di Savoia Emanuele Filiberto contro i suoi sudditi delle valli*. Torino: Claudiana.
- Sarpi, Paolo (1966): *Istoria del Concilio Tridentino*. Firenze: Sansoni.
- Tourn, Giorgio (1977): *I Valdesi*. Torino: Claudiana.

vernacular, evangelical ethics and a poor Church. They followed Catholic doctrines which were in harmony with the Bible, e.g. they did not acknowledge Purgatory, and they worshipped only God and Christ. At the Synod in Chanforan in 1532 they decided to join the Reformation; partly they approached Calvinist doctrines. The Waldensians in Piedmont succeeded in avoiding the blows of the Counter-Reformation and the later pressure of re-Catholicization. In 1848 they gained citizenship rights, while the period after the unification of Italy in 1861 was for them a time of spiritual renewal and becoming rooted in Italian society. They developed education, founded the Claudiana publishing house in Turin and a Reformation Theology Faculty; in their theology they followed Barth's initiatives and developed original Italian contributions. Within the framework of ecumenism they maintained cooperation with Protestant confessions. Emigrants in Uruguay and Argentina founded churches there linked with Italian Waldensians into two Synods. After the First World War, Waldensians also settled in Trieste.

Their statement of faith, based on the document of 1662, along with a theology open to dialogue and never given to harsh dogmatic discussions, shook off rigid views but always placed the Bible and evangelical ethics in the centre. In their Sunday services, the sermon and Holy Communion have a central role. In 1962 they decided on having women priests. In 1975 the Waldensian and Methodist Churches in Italy united, yet respecting differences in their traditions and pastoral experiences. Relations with the Roman Catholic Church have improved since the Second Vatican Council.

UDC 273/.6"15"

Tomaž Jurca

**Duke Emanuele Filiberto of Savoy and the Waldensians of Piedmont:
»Il patto di Cavour 1561« as the first document of religious tolerance
in modern Europe**

The unique story of the Waldensians of Piedmont certainly represents more than just a footnote in the long chapter of the Italian and European Reformation. The Treaty of Cavour, stipulated between the mentioned religious minority and the Duke of Savoy, Emanuele Filiberto, in 1561 is on the one hand a symbol of the long struggle for recognition of their Church and on the other the first act of religious tolerance in early modern Europe. The Waldensians of Piedmont were also the first Protestant community that organized an armed rebellion against the secular authority and justified the use of force with valid political and theological arguments. These arguments, although not always in accordance with the teachings of Luther and Calvin, were later used in almost

identical form by Protestants in their wars against the forces of the Counter-Reformation. Despite its short term effect the Treaty of Cavour was not just a political and religious victory for the Waldensians but also a significant event in the story of the Italian Reformation and a historical fact that certainly deserves more scholarly attention.

UDC 811.163.6"15"

Melita Zemljak Jontes

Jurij Dalmatin – speaker and writer of the Posavje dialect (also)

Some typical Dolenjska-Štajerska dialect features appear in Dalmatin's language, such as the unstressed *i* according to vocal harmony: *divica*; the writing of stressed and unstressed *u < o*: *gus'pu:t, s'ru:ta, ma'le:ʔkust, 'sa:mu 'samó'*, this is a typical occurrence of pronouncing *u* instead of *o*, which even today accounts for the unstressed *o* in the Posavje dialect, especially in the speech of the Sevnica-Krško area, being rare; the writing of the original stressed *o* and *o* generally with *a*; in some inflectional patterns typical Dolenjska-Štajerska endings appear, e.g. *-i: 'k serci, kBugi'* for 'k srcu, k Bogu'; *-u < -o: rešnu telu; -um < -om* in the dat. pl., instr. sg.: (z) *b'ra:tam*. Of special interest is the problem of the pronunciation of vowels beside *r* from the aspect of diachronicity or synchronicity (the present state of affairs in comparison with the assumed state in the 16th century), whether this is the (un)stressed syllable-forming *r* or any other (un)stressed vowel beside the consonant *r*, of which the written form with the letter *e* is particularly interesting. According to the findings of Fran Ramovš, precisely towards the end of the 16th century the stressed *e* before *r* became monophthongized into the *i* vowel, which in the Sevnica-Krško dialect is mostly pronounced that way even now, and this is also reflected in writing. That is, Jurij Dalmatin wrote primarily *e* or *i* in this position, but in individual cases also used other vowels (*u, a, o, ə*), e.g. *kateri, večer, vera, mera, merkati*; but: *štiri, pastyr, vmirati, mir, zmirom*, etc. Father S. Škrabec evaluated these dialect features in Jurij Dalmatin's texts with a critical eye, and his observations are supported by the findings of the linguistic-historical research of Fran Ramovš and Tine Logar as well as contemporary studies of (today's) Štajerska Sevnica-Krško speech with recorded material – the area from which Dalmatin came. Thus he is shown not only as a Slovene Protestant writer, who cared for the establishing of a standard language in the 16th century, but is revealed to an attentive dialect observer also as a speaker of the Posavje dialect, which in many ways shows the same dialect characteristics even today.